

KUR'AN'DA HELÂK OLAN KAVİMLERDE SUÇ-CEZA UYUMU -I-

Resul ERTUĞRUL*

Özet

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan helâk olan kavimlere verilen cezalar, suçlarının niteliğinden bağımsız olmayıp, onların cezalandırma şekillerini ve yöntemlerini işledikleri suçlar belirlemiştir. Suç ile ceza arasında bir uyum ve dengenin olduğu, sünnetullahın işleyişinin de bu şekilde cereyan ettiği görülmektedir. Müteceviz toplum hangi günah ile yoğrulmuşsa ilahi ceza da adeta günahına uygun bir şekle bürünerek kendisine dönmüştür. Tuğyan eden kavimlerin yaşadıkları coğrafyadaki tabiatın, onların azgınlıkları türünden başkaldırışını görüyoruz. Nuh kavmine ve Firavun'a karşı suyun, Ad kavmine karşı çöl fırtınasının, Lut kavmine karşı ise volkanın tuğyan etmesine şahit oluyoruz. Adeta insan nasıl davranırsa yeryüzü de ona o şekilde davranmaktadır.

Bu çalışmamız tarihin belli dönemlerinde Allah'a isyan, kullara zulüm türünden günahları ile toplumsal düzeni bozup Allah'ın gazabına uğrayan toplulukların, suçları ile cezalandırılma şekilleri arasındaki bağlantının Kur'an'da nasıl yer aldığına ortaya konulması amacına matuftur. Kur'an'da suç ile ceza ve helâk şekli arasındaki bağlantı ve uyumun ortaya konulmasının ferdi ve toplumsal bazda işlenen kötülüklerin önlenmesine yönelik bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, kıssa, helâk, suç, ceza.

Crime-Punishment Proportion in Perished Societies Described in Qur'an

Abstract -I-

Punishments given to perished societies described in Qur'an were not independent of the crime's nature, and the manners and methods of their punishment were determined by the crimes they committed. It is seen that there was a proportion and balance between crime and punishment and the process of sunnetullah also took place in this way. The fact emerging in the perish incidences is that divine

* Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, rertugrul74@gmail.com

retribution folded and transformed merely in a form proportionate to the sins that made and formed that society in the perishing of each society. We see the revolt of nature of the geographical location where perishing societies lived against them occurred in a form according to their rampage. We witness the perishing effect of water against Noah tribe and Pharaoh, desert storm against Ad tribe, and the volcano against Lut tribe. The earth surface merely acts based on the behavior of people.

Our study aimed to reveal how the connection between the crimes and punishment ways of societies, which disrupted the social order and caused the wrath of Allah by uprising against Allah and by their cruelty type of sins committed against the servants of Allah, takes place in Qur'an during certain periods of history. We think that revealing the connection and proportion between crime and punishment and the perishing forms mentioned in Qur'an will contribute to the prevention of misdeeds committed in individual and social bases.

Key Words: Qur'an, anecdote, perish, crime, punishment

Giriş

Kur'an-ı Kerim kıssalarının ana teması helak olgusudur. Kıssalarda, geçmişte meydana gelen olayların muhataplara ders verilmek istenen kısımlarının aktarıldığı görülmektedir. Özellikle helak olan kavimlerin anlatıldığı kıssalarda, helake götüren süreç ve bu süreçle uyumlu bir ceza ile gelen kötü son ön plana çıkarılmaktadır. Bununla muhatapların aynı suçları işleyerek aynı kötü sona uğramalarının engellenmesi hedeflenmektedir.

Helâk olan kavimlerin helâk şekillerine bakıldığında onlara verilen cezaların suçlarıyla benzerlik arz ettiği ve suç ceza uyumu olduğu görülmektedir. İslam hukukunda da suçlulara verilen cezalarda suç-ceza dengesinin gözetildiği görülmektedir.¹ Özellikle konuyla ilgili ayetler dikkat çekicidir. *مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْرَ بِهِ* “Kim kötü bir iş yaparsa, onunla/o yüzden cezalandırılır.”² *وَجَزَا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِثْلَهَا* “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür.”³ Bu prensibin şahıs ve toplum bazında geçerli olmasının yanında Kur'an'da işlenen suçların, ahirette uygun bir cezayla karşılık bulacağı belirtilmektedir.⁴

Kur'an'da failin sıfatının ceza belirlemede etkili kriterlerden olduğu görülmektedir. Peygamber eşleri ile ilgili olarak “Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa, onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır.”⁵ şeklindeki ifadeler failin sıfatının ilahi cezada ağırlaştırıcı bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.⁶ Kur'an'da en aşağılayıcı sıfatların âlimlik vasfını ve ilmîni kötüye kullanan⁷ veya ilmînden nasibini almayan kimseler⁸ hakkında kullanılması da dini, ilmi anlamda bir otoriteye ve örneklığe sahip olanların Allah katındaki cezalandırılmalarının da ona göre sert olduğunu göstermektedir. Bu durum

¹ Geniş bilgi için bk. Suat Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Münasebet)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay., 2014; Murat Polat, *İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2015.

² Nisâ 4/123.

³ Şûrâ 42/40.

⁴ Örneğin «Bana kul olmayı kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.» Mü'min 40/60. Ayrıca bk. Nisâ 4/145; Hûd 11/96-99; Nebe 78/22-26.

⁵ Ahzâb 33/30.

⁶ Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, s. 117. Bu durumun tersi olarak köle ve cariyelere hürlere verilen cezanın yarısı verilir. Bk. Nisâ 4/25.

⁷ Örneğin bk. A'râf süresi 175-176.

⁸ Bk. Cuma 62/5.

insanları meleklerin secde ettiği ilim mertebesinden şuarsuz hayvanlar derekâtına düşürür.

Kur'an'da suç ve ceza arasında birbirleriyle uyumlu, biri diğerini çağrıştıran bir yapı mevcuttur. Suç ile ceza uyumu konusunun İslam hukuku ile ilgili boyutu çalışılmış olduğundan bunu bir kenara bırakacağız, ahiret boyutunu ise başka bir çalışmamıza erteleyerek bizim asıl konumuz olan kavimlerin helâki yönünü ele alacağız. Kavimlerin hepsinin ele alınması da makalenin sınırlarını aşacağı için konumuzu Nûh, Âd ve Semûd kavimleri ile sınırlı tutarak Lût kavminden sonraki süreci bir başka çalışmada inceleyeceğiz. Gerek ilgili ayetlerin tefsirinde, gerekse helâk olan kavimler konusundaki çalışmalarda konunun belli başlı yönleri işlenmiş olup suç ile helâk şekli arasındaki bağlantıya yeterli yer verilmemiştir. Konuya kısmi olarak yer veren bir kaç kaynak⁹ dışında çalışmamızla ilgili kaynak bulmak pek mümkün değildir.

İşlenen suçlar ile bunun karşılığında müstahak olunan helâk şekli arasındaki uyumun ortaya konularak tarihte ve günümüzde yaşanan bir takım olayların bu bakış açısıyla yorumlanmasının tarihi olaylardan daha etkin bir şekilde ibret alınmasına ve Kur'an ayetlerinin güncel dünyadaki karşılıklarının ortaya çıkarılmasına, bunun neticesi olarak da ferdi ve toplumsal bazda işlenen kötülüklerin önlenmesine yönelik bir katkı sağlayacak olması konunun önemini ortaya koymaktadır.

Tarih boyunca genellikle dilsel ve edebi yönden incelenmiş olan hayat kitabı Kur'an'ın mesajlarının ortaya konularak hayata aktarılması ve topluma yön vermesi konusunda eksiklikler yaşanmıştır. Bu çalışmamızın, ilgili ayetlerin farklı bir bakış açısı ile yorumlanmasına ve güncel hayat ile bağlantılarının kurulmasına kısmen de olsa bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kur'an'daki ilgili ayetler incelendiğinde görülür ki kavimlerin cezalarının şeklini işledikleri suçların niteliği belirlemiştir.

1. Helâk ve Sünnetullah

Kur'an'da helâk kavramı, daha çok toplumların yok olarak tarih sahnesinden silinmelerini ifade etmek üzere kullanılsa da kavramın top-

⁹ İlgili kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz: Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Ceknî eş-Şenkîti, *Edvâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid; Seyyid Huseyn el-Affânî, *el-Cezâu min Cinsi'l-Amel*, I-II, 2. Bsk., Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1417/1996, c. I-II; Adem Yıldırım, *Kur'an-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*, (Yayımlanmamış doktora tezi), *İstanbul Üniversitesi SBE*, İstanbul 2013; Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*.

lumsal ve siyasi esareti, toplumların kültür ve medeniyetlerinin yok oluşunu da karşıladığı görülmektedir.¹⁰ Varlık âlemi kendisi için takdir edilen yasalara göre işlemesine rağmen, insan söz konusu olunca, Allah'ın bazı zamanlar tarihe ve dolayısıyla insanlığın gidişatına özel müdahalelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Peygamberlerin gönderilmesi ve helâk olayı da Allah'ın tarihe müdahalelerinden biridir.

Kur'an'da toplumların çöküşü konusunda, sünnetullah kavramı merkezi bir yer teşkil eder. Bu bağlamda sünnetullahın, toplumların çöküşüyle sonuçlanabilecek toplumsal değişme ile ilgili Allah'ın yasaları,¹¹ öteden beri süregelen ve sürececek olan Allah'ın değişmeyen davranış tarzı¹² olduğu söylenebilir. Tarihte yaşamış tüm toplumlar için geçerli olan sünnetullah, kıyamete kadar değişmeden hükmünü icra etmeyi sürdürecektir.

Allah'ın kanunu hiçbir millet için değişmez. Bunun için Kur'an Müslümanlara da sık sık Allah'ın gösterdiği amaçlar doğrultusunda gayret sarf etmezlerse Allah katında değersiz olacaklarını söyler.¹³ Aktif iyiliğin/iyilerin sonunda mutlaka başarıya ulaşacağı fikri, Kur'an'ın ahlaki dünya görüşünün temelinde yer alır.¹⁴ Bu sebeple Müslümanlar hep birlikte Allah'ın ipine sarılarak yeryüzünde Hakkı egemen kılmak için çalışmayıp da kötülüğün peşinden koşarlarsa Allah da onlara desteğini kesecektir.

Helâkı hak eden toplumlar hakkında Allah'ın sünnetini ifade eden ve helâk sürecini anlatan kavramlardan biri olan istidrâc, bir kimseyi bir şeye (helak vs.) adım adım, derece derece yaklaştırıp, onu kurduğu tuzağa düşürmek anlamındadır.¹⁵ “Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilme-yecekleri yerden yavaş yavaş helâke götüreceğiz. Onlara mühlet veririm. Şüphesiz benim tuzağım çetindir.”¹⁶ Bu ayete göre istidrâc şu şekilde gerçekleşir: Uyarıdan ders almayanlara Allah bu dünyada nimet kapılarını açar. Verilen bolca nimetler karşısında şımarıklıkları artar. Bunlar

¹⁰ Ejder Okumuş, “Kur'an'da Toplumsal Çöküş”, *Diyanet İlmî Dergi Kur'an Özel Sayısı*, 3. Bsk., Ankara: DİB Yay., 2015, s.761, 779. Bk. Ra'd 13/6; Muhammed 47/10; Mücadile 58/5

¹¹ Okumuş, *agm*, s. 778.

¹² Ömer Özsoy, *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1999, s. 53.

¹³ Bk. Muhammed 47/38; Tevbe 9/39.

¹⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996, s. 111-112.

¹⁵ İsmail Durmuş, “İstidrâc”, *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2001, XXIII, 328.

¹⁶ A'râf 7/182-183.

fesad ve azgınlıkta ilerlerken bu nimetlerle şımarmaları sebebiyle derece derece isyan içerisinde helâke sürüklenirler. Allah da onları en gafil oldukları bir anda aniden yakalayıp cezalandırır. Azabı kulların bilmediği bir yerden geldiği için Allah ona “tuzağım” ismini vermiştir.¹⁷ Zülüm, tuğyan, ahlaksızlık belli çizgiye gelmedikçe ve Allah’la restleşme olmadıkça ilahi azap inmez. Ayet-i Kerime’de tuzak kuran insanın kurduğu tuzağa kendisinin düşeceği gerçeği “sünnetullah” olarak ifade edilmektedir. Fâtır suresinde “*Kişi kazdığı kuyuya kendi düşer*”¹⁸ buyrulmaktadır. İnsan tuzak kurarken daha sonra bu veya benzeri bir tuzağa düşeceğini hesaba katmaz, ancak bundan da kurtulamaz.

2. Kur’an’da Helâk Olan Kavimler ve Suç-Ceza Uyumları

Her bir ümmetle bu ümmetlere verilen cezalar arasında bir denklik var mıdır? Yoksa cezanın türü Allah’ın gücünü göstermek ve elçilerine isyan edilmesi durumunda isyan edenlerin nasıl cezalandırılacağı konusunda muhatapları uyarmak mıdır? Gerçekte herhangi bir ceza türü Allah’ın kudretine işarettir ve ibretlik bir cezadır. Fakat her ümmetin başına gelenin onlara tahsis edilmesi, “her kavmin kendi amelleri cinsinden azap türü var mıdır?” sorusunu sormaya sevk ediyor. Kur’an buna çeşitli yerlerde işaret etmektedir.¹⁹ Suça uygun ceza prensibi bağlamında, geçmiş milletlerin çeşitli suçları nedeniyle suçlarına uygun olarak farklı şekillerde cezalandırıldıkları ve söz konusu suçların toplumsal barışı tehdit eden şiddet eylemleri (hırâbe) kapsamında yer aldığı görülmektedir. Bu durum suç-ceza uygunluğu bağlamında ilahi vahyin ortaya koyduğu ilkelerin tüm zaman ve mekânlar için geçerli, evrensel ilkeler olduğu anlamına gelir.²⁰

Cezalandırmalarda suç-ceza uyumunun şeytana verilen cezayla başladığı görülmektedir. Şeytanın kibrine karşılık makamından inmesi isteniyor ve kibrinin zıddı bir ceza olarak aşağılananlardan olduğu söyleniyor.²¹ Failin amacı cezanın belirlenmesinde önemli bir faktör olduğu için kibir ve hased hastalığına yakalanan ve kötü niyetli olan iblis, günahında ısrar ederek şeytan olmuştur. Âdem ise kendisini değerli kılan

¹⁷ Bk. Enâm 6/42-45; A’râf 7/94-95, 182; Hâkka, 69/44; Fahrüddîn Muhammed er-Râzî (ö. 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981, XV, 77-78.

¹⁸ Fâtır 35/43; Ayrıca bk. Âli İmrân 3/54; Nisâ 4/142; Nahl 16/26.

¹⁹ eş-Şenkîti, *Edvâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur’âni bi'l-Kur’ân*, VIII, 441-442; el-Affânî, *el-Cezâu min Cinsi'l-Amel*, I, 162.

²⁰ Erdoğan, *Kur’an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, s. 126-127.

²¹ Allah, “*Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın*” dedi. (A’râf 7/13)

iradesini kötüye kullandığı için bulunduğu makamdan aşağı indirilse de eşi ile beraber hatasını itiraf edip pişmanlıklar içinde tövbe ederek²² seçilmiş insan (ilk peygamber)²³ olmuştur. İblis'in Allah'ın huzurundan kovularak şeytanlaşması onun için manevi helâk olmuştur. Dünyada Allah katında değer kaybederek alçalma, hesap gününe kadar lanet,²⁴ ahirette ise ebedi kaybı ve en aşağılara düşmeyi hak etmiştir.

Âdem ve Havva'nın bitmeyen bir saltanat ve sonsuz bir yaşam²⁵ amacıyla işlediği suçun karşılığında ulaşmak istediklerinin tam tersi süreli bir yaşam ve sınırlı mülkiyet²⁶ ile cezalandırılması, failin suçu işlerken güttüğü gayenin, cezadaki karşılığı olarak görülebilir.²⁷ Kur'an'da ortaya konan ceza ilkelerinde görüleceği üzere, işlenen her haram, bir mahrumiyet doğurmakta olup, yasağın ardından gelen mahrumiyet, âdil ve fitrî ceza olma özelliğine sahiptir.²⁸

Cezanın dengiyle ve zıddıyla verilmesi prensibini Âdem'in iki oğlu (Habil-Kabil) kıssasında da görmekteyiz.²⁹ Kabil, Habil'i kıskanarak ondan daha hak sahibi ve üstün olduğunu göstermek için öldürdü. Her günah gibi öldürme fiilinde de anlık galibiyet zevki ve sonunda dünya ve ahiret pişmanlığı/kaybı vardır. Kabil, kardeşiyle üstünlük yarışına girişti ama alçalanlardan oldu. «*Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu.*» Kur'an'ın yaptığı kâr-zarar tanımına göre ölen değil öldüren kaybetmektedir.³⁰

a. Nûh Kavmi

Fırat-Dicle havzasında yaşayan Nuh kavmi dünyevileşip nimetle şımarıldığı için hakikati tam olarak görememişlerdir. Hz. Nuh bir ömür boyu çalışarak fiili duasını yapıp, inkârcıların ıslahı için bütün gücünü kullanmasına rağmen az sayıda kişi ona inanmıştır. En sonunda Allah'ın emriyle karada gemi yaparken alaya alınan Hz. Nuh “*Bunun üzerine,*

²² A'râf 7/23.

²³ Âli İmrân 3/33.

²⁴ Hicr 15/35.

²⁵ Taha 20/120; Araf 7/20.

²⁶ Bakara 2/36; A'râf 7/25.

²⁷ Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, s. 118-119. Ayrıca bk. eş-Şenkîti, *Edvâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, IV, 647.

²⁸ Yıldırım, *Kur'an-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*, s. 67.

²⁹ Kur'an'da sadece bir yerde (Maide 5/27-31) bu kıssadan bahsedilmektedir.

³⁰ Kazanan muttakilerdendir. «*Takva sahipleri için başarı ödülleri var.*» (Nebe 78/31).

*Rabbine: Ben yenik düştüm/bittim, bana yardım et! diyerek yalvardı.*³¹ Gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımını başlamış ve göğün kapıları sonuna kadar açılmıştır.³²

Hız. Nuh kavminden ümit kesince ve o toplum yalnız ahlâksız, nankör insanlar doğuracak hale gelince yeryüzünün onlardan temizlenmesi gerekiyordu ki temiz insanlara yer açılsın. Bu da ancak tufanla olabilirdi.³³ Dağlar gibi hatalardan ve şirk pisliğinden yeryüzünü yıkayıp temizlemek için temizliğin temel unsuru olan su, dağlar gibi dalgalar halinde gelerek şirk pisliğine gömülmüş kavimden yeryüzünü arındırdı.³⁴

Cezanın şeklini, inanmayanların peygamberlere karşı söyledikleri Allah'ı ve peygamberi incitecek ağır sözler de belirlemiştir. Nitekim geçen yüzyılda titanik gemisinin batışının görünmeyen gizli, manevi sebebinin gemi kaptanının "Bu gemiyi Tanrı bile batıramaz" şeklindeki ağır sözleri olduğu anlaşılıyor. Nuh kavminin özellikle toplumun refahla şımarmış üst sınıfı sayılan mele tabakasının³⁵ Hz. Nuh'a karşı "sana en reziller uyuyorlar"³⁶ "İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunu görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz."³⁷ diyerek hakikati görenleri küçümseyip onlarla beraber olmayı düşüklük olarak saymalarına karşın tufan esnasında hayvanlar da dahil olmak üzere gemidekilerden aşağı konumda kalıyorlar.³⁸ Varlık hiyerarşisini bozarak kendilerinden daha aşağı olan maddi varlıklara tapmaları nedeniyle, onlarla beraber alt derecede kalarak helâk oluyorlar. Davet karşısında elbiselerine bürünmelerine³⁹ karşın onları su bürümüştür. Nuh, gemiyi yaparken onunla eğlenmelerine karşın rüsvay eden bir azaba duçar olmuşlar, ahirette de sürekli azaba (rüsvaylığa) mahkûm edilmişlerdir.⁴⁰ Onların alayda, inançsızlıkta birleşmelerine karşın, göklerin ve yerin suları onları boğmakta, inkârlarını

³¹ Kamer 54/10.

³² Kamer 54/11-12.

³³ eş-Şenkîti, *Edvâu'l-Beyân fî Âdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'an*, VIII, 442.

³⁴ el-Affânî, *el-Cezâu min Cinsi'l-'Amel*, I, 166. Bu meyanda Kur'an, müşrikleri pislik olarak nitelemektedir. Bk. Tevbe 9/28.

³⁵ A'râf 7/60.

³⁶ Şuara 26/111.

³⁷ Hûd 11/27. Ayrıca bk. Hûd 11/29.

³⁸ Zira gemiye her canlıdan birer çift alması isteniyor. (Mü'minûn 23/27)

³⁹ Nuh 71/7.

⁴⁰ Hûd 11/38-39

ve alaylarını kendilerine yutturmakta birleştiler.⁴¹ Hz. Nuh'tan, etrafındaki mü'minleri kovmayıp da davasından vazgeçmezse taşlanacağını söylüyorlar.⁴² Allah da "(Nihayet) «Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!» denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) cûdî üzerine yerleşti. Ve o zalimler topluluğuna da "uzak olun/defolun" denildi."⁴³ ayeti ile onların yeryüzünden kovulduğunu vurgulamaktadır.

Hakka gözlerini kapatan bu kavim Allah'ın elçisine büyükçe tuzaklar kurdular,⁴⁴ ancak o tuzakları kendilerine hazırladıklarını fark edemediler. Nasıl ki kör olan önündeki çukuru göremez ve su birikintisine düşüp boğulursa gerçekte kör olmadıkları halde örtülerine/geleneksel kafa yapılarına bürünerek manen kör olan Nuh kavmi, ağır suçlardan kaynaklı olarak meydana gelen tufanın oluşturduğu derin suda boğulmuşlardır. Zira tuğyan olan yerde tufan olur.

Tuğyan, isyan ve günahta sınır tanımayacak ölçüde ileri gitmektir.⁴⁵ "Fiziksel güçlerin normal sınırları aşacak şekilde faal hale gelmeleri de tuğyanla ifade edilmiştir. Kur'an, Nuh tufanı sırasında suların köpürüp azmasını tuğyan kökünden bir fiille (tağâ) ifade etmektedir.⁴⁶ Tuğyan eden kavme karşı suyun tuğyan ettiği görülmektedir. Suların tuğyanı ile boğulan Nuh devri zalimlerini Kur'an, "zulme sapan, tuğyan edip azan"⁴⁷ bir kavim olarak anmakta ve insanın tuğyanını tabiatın tuğyanı ile cezalandıran varlık ve oluş ilkesine dikkat çekmektedir."⁴⁸ Nûh kavmi Hz. Nûh'un sözlerini doğru okuyabilselerdi onlara gökten yağmurun inmesi, yerden bitkilerin büyümesi vb. nimetleri hatırlatması⁴⁹ onlar için gökteki ve yerdeki suların birleşmesi şeklinde gelecek tufanın da habercisi olduğunu anlayabilirlerdi.⁵⁰

Dağlar gibi dalgalar tuğyan edenleri boğarken Allah taraftarlarına rahmet oluyor ve Allah'ın gemisinin (dininin, düzeninin, davasının) yü-

⁴¹ Kamer 54/9-12.

⁴² Şuâra 26/116.

⁴³ Hûd 11/44.

⁴⁴ Bk. A'râf 7/64; Nûh 71/22.

⁴⁵ Râgıb el-İsfehâni, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, Tahk.: Safvân Adnân Dâvûdî, 2. bs., Beyrut: Daru'l-Kalem, 1997, s. 520-521.

⁴⁶ Bk. Hâkka 69/11; İsfehâni, *Müfredât*, s. 521.

⁴⁷ Necm 53/52.

⁴⁸ Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, c. II, s. 368.

⁴⁹ Bk. Nûh 76/11-20.

⁵⁰ İsmail Bayer, "Kur'an Üslubunda Kesitler Arası Bağlantılar Nûh Kıssası Örneği", *JASS*, no: 60, Autumn II, 2017, s. 246.

rümesi için onları üzerinde taşıyordu.⁵¹ Tahtalara çakılan çivilerle yapılan⁵² ve karaya sağlamca yerleşen bu gemi,⁵³ hakikatin gücünü, batıl üzerine atıldığında küfrün beynini paramparça etmesini⁵⁴ ve gökten inen yağmurla (rahmetle) oluşan selin akıp giderken üstte kalan köpüğü alıp götürerek, insanlara fayda veren şeyin ise sabit kalmasını⁵⁵ çağrıştırıyor. Kendilerini üstte görerek üste çıkan mütef takımını su, altına alıp götürmüş, onların saltanatı ise mütevazı olanlara kalmıştır. Kurtubi der ki: Cudi mütevazı olup boyun eğdiği için izzet elde etti. Diğer dağlar yükselip böbürlendiği için alçaldı. Bu, Allah'ın yaratılmışlardaki sünnettir. Huşu ve tevazu sahibi olan yücelir, yükseklik taslayan da alçalır.⁵⁶

b. Âd Kavmi

Âd kavmi, bugünkü Umman devletinin "Ahkâf" bölgesinde yaşamıştır. Ahkâf (kum tepeleri) bölgesi bugün yüksek kum tepeleri ile örtülüdür. Kavmin helakinden sonra yerleşim birimlerinin büyük bir bölümü bu tepelerin altında kalmıştır.⁵⁷ İnsanlık tarihinde dillere destan olmuş Yemen'deki efsanevi İrem bağlarının sahibi olan bu kavim, refahın verdiği şımarıklık nedeniyle Hud peygamberin mesajına inanmadılar ve sonunda Allah tarafından helâk edildiler.

Âd kavmi, yaratılış itibarıyla güçlü, kuvvetli bir kavimdir.⁵⁸ Putperest olan bu kavim,⁵⁹ kötü geleneklerine çok sıkı, adeta taşlaşmış bir şekilde bağlanmışlardı ve bundan dolayı başlarına gelecek azabı da reddetmekteydiler.⁶⁰ Köklerine/geleneklerine sadık, inanç ve ahlaken bozulmuş iri yapılı olan bu kavmin durumu iri gövdeli ancak köklerinde hastalık bulunan, gövdesi de içeriden çürümüş ağaca benziyordu. Köklerine çok sıkı bağlanmış olsalar da kökler sağlam olmayınca şiddetli bir rüzgâr estiğinde bu tür bir ağacı yerle bir ettiği gibi Allah'ın gönderdiği bela

⁵¹ Hûd 11/41-42.

⁵² Kamer 54/13.

⁵³ Hûd 11/44.

⁵⁴ Enbiyâ 21/18.

⁵⁵ Ra'd 13/17.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî (ö. 671/1272), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyin lemâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, Thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, XI, 128.

⁵⁷ Sancar, Cemalettin, Kur'an'da Helâk Olan Kavimler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Selçuk Üniv. SBE Tefsir Bilim Dalı*, Konya 1996, s. 55.

⁵⁸ Fussilet 41/15.

⁵⁹ A'râf 7/70-71; Ahkâf 46/21-22,

⁶⁰ Bk. Şuarâ 26/137-138; Mustafa Cora, *Kur'an'da Âd Kavmi*, Samsun 2013, s. 45.

kasırgası onları kökünden sökölmiş hurma kütükleri gibi yerle bir etmişti.⁶¹ Köklerine güvenen bu kavmin üzerine gönderilen köklerini kesen rüzgârla çokça güvendikleri iri cüsseleri o kadar yerle bir oldu ki kaybolup gözle görünmez hale geldiler.⁶² “*Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgârı göndermiştik. Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, onu kül edip savuruyordu.*” (Zâriyât 51/41-42). Tıpkı güçlü ve zorba bir ordunun önünde hiç bir şey bırakmadan ezip yok ettiği gibi, temelde hafif ve rahmet olan rüzgâr, gerçekte basit olan ama kendilerini büyük gören zorba bir kavim karşısında zorbalıyor, güçlenip büyüyerek hurma kütüğü gibi iriyarı olan⁶³ kavmi kütüğün kökünden kesilmesi gibi deviriyor. Bu rüzgâr, kütüğün yanmasıyla hafif tabiatlı küle dönüşen külünü savurur gibi onları savuruyordu. Bu şekilde Allah, kendilerini ağırdan satan, bizden daha güçlüsü yoktur⁶⁴ diyen kavmin özünde ne kadar hafif olduğunu, üstünlüğün insanın fiziki yapısının değil de özünün, iç dünyasının sağlam olmasından kaynaklandığını, adamlığın şekilde değil de yürekte olduğunu öğretiyordu. Yoksa canlıların en irisi fildir. Ne var ki bir fil sürüsü bir çocuk tarafından idare ve istihdam edilebilmektedir. Ad kavminin esen rüzgâr karşısında adeta küle dönüşmesi bize aynı zamanda “*Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer...*”⁶⁵ ayetini hatırlatmaktadır. Kalıplarına güvenen bu kavim rüzgârın gücü karşısında hafifliği simgeleyen kül gibi savrulup, küle dönüştükleri gibi, çok değer verdikleri amelleri de Allah katında bir değer görmeyerek savrulup gitmiştir.

Acımasız, sert, kaba, zalim, peygambere başkaldırarak zorbalık yapan ve zorbaların emrinde olan⁶⁶ bu kavme gelen azap da ğalîz (katı, sert)⁶⁷ oldu. Rahmet peygamberine değil de merhametsiz zorbalara uyanların da dünya ve ahirette lanet (rahmetin çekilip alınması) peşlerine takıldı.⁶⁸

Güçleriyle övünen iri yarı bir kavmin yapısal olarak ince-latif rüzgârla yere serilerek yerle bir edilmesi onları son derece aşağılamıştır. Zor-

⁶¹ Hâkka 69/7.

⁶² Ahkâf 46/25.

⁶³ Bu kavim kendilerinden önceki Nuh kavminden daha iriyarı idiler. Bk. A'râf 7/69.

⁶⁴ Fussilet 41/16.

⁶⁵ İbrahim 14/18.

⁶⁶ Bk. Hûd 11/59; Şuarâ 26/130.

⁶⁷ Hûd 11/58;

⁶⁸ Hûd 11/60.

balara uydukları gibi hafifliğin ve letafetin simgesi olan rüzgâr da onlara karşı zorbalanmıştır. Rîh rüzgâr demek olduğu gibi, fors, güç, kuvvet, devlet manalarına da gelir.⁶⁹ Onların forslarını rüzgârın forsu yerle bir etmiştir.

Başkalarına verilmeyen boy bos, güç, kuvvet onlara verilmiştir.⁷⁰ Onlarsa kibirlenip bu durumu kötüye kullanmışlardır. *“Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi (mucizelerimizi) inkâr ediyorlardı. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez.”*⁷¹ Allah'a karşı ululanan, yüksekliği seven, yükseklikle özdeşleşmeyi isteyen bu toplum, günahlarına uygun bir ceza olarak dünyada alçaltan, rezil eden, ahirette ise daha da alçaltacak bir azap ile helâk edilmişlerdir. Haksız yere büyüklük taslayanları Allah haklı yere küçültmüştür.

Ad kavmine gelen azap önce ufukta bulut şeklinde gözükmüş, onlar, bu bize yağmur getiren bulut diye umarken⁷² bu bulut şiddetli bir rüzgâr şekline dönüşerek, yedi gün sekiz gece boyunca durmadan esmek suretiyle ve onlardan geriye hiçbir şey kalmayacak şekilde kendilerini helâk etmiştir.⁷³ Aynı davranışlar benzer sonuçlar doğurur. Ticarete hilesiyle meşhur Şuayb kavmi Ad kavmi ile aynı türden bir bela ile helâk olmuştur. Onları aldatan gölge gününün azabı ile buluttan yağmur beklerken oradan inen ateş ile yok olmuşlardır. Bu nedenle bu durum Ad kavminin aldatma temel karakteristiği olan ve gölge azabıyla helâk edilen Şuayb kavminin bu hastalığına sahip olduğunu ancak onlar kadar büyük boyutta olmadığını düşündürmektedir. Zira helâk olan kavimler hangi günahla öne çıkmışsa o türden bir cezaya uğramışlar ve âyetler daha ziyade buna dikkat çekmiştir. Bunun haricinde âyetlerin dikkat çekmediği günahları da vardır. Bu suçlarını da helâk şekilleri ortaya koymaktadır.

⁶⁹ Bk. Enfâl 8/46; Yusuf Topyay, “Vahiy Geleneğinde “Ruh” kavramının Artzamanlı (Diachronic) Semantik İncelemesi”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bayburt 2015, c. I, Sayı: 1, s. 118.

⁷⁰ Bk. A'râf 7/69; Ahkâf 46/26; Cora, *Kur'an'da Âd Kavmi*, s. 51.

⁷¹ Fussilet 41/15-16.

⁷² Bk. Ahkâf 46/22-25.

⁷³ Bk. Hâkka 69/6-8; Çimen, *Niçin Helâk Oldular*, s. 240-241.

Helâk olmayı hak eden toplumların yok oluşlarını ifade ederken seçilen kavramlar onların sosyal davranışları ve hak ettikleri ceza ile orantılı olarak seçilmişlerdir.⁷⁴ Kur'an'da Âd kavmine gelen kasırganın özelliği belirtilirken sarsar ve âtiye kelimeleri kullanılır. Sarsar rüzgârı (rîhen sarsar) çok şiddetli gürültüsü olan, soğğunun şiddetinden yakıp kavuran rüzgâr anlamına gelmektedir.⁷⁵ Âtiye: önüne geçilmez bir şekilde çok şiddetli esen, bükerek atan⁷⁶ demektir. Önlere gelenleri ezen bu kavme gelen rüzgârın sıfatı da günahlarına uygun şekilde önüne geçilmez bir şekilde çok şiddetli esen, yakıp kavuran, yıkıp süpüren olmuştur. Ad kavmine gelen felaketin bir sıfatı olan kâria, gülle, sopa, tokmak gibi insanın başına çarpan, beyin patlatan şey anlamındadır.⁷⁷ Bu, kabalıkta, işkencede, dövmede sınır tanımayan bu kavmin yaptıklarına uygun bir cezadır.

Gelişmiş sanayilerini toplumun faydasına olan alanlara yatırım yaparak değil de, toplumu zulüm ve baskı altında tutabilecekleri maddi yapılar, merkezler inşa etmekte kullanarak⁷⁸ aldatici oyun ve eğlenceye yatırım yapan Ad kavmi, aldatici azap ile cezalandırılmışlardır. Ahkaf 21-27. ayetlerinde belirtildiği gibi kendilerine doğru gelen ve *"Bu, bize yağmur getiren bir buluttur"*⁷⁹ dedikleri buluttan esen şiddetli rüzgârla helâk olmuşlardır. Bu rüzgâr, endamlarına güvenen boylu boslu insanları öyle savurmuştur ki sabahleyin yurtlarında sadece oturduğu evleri görünür olmuştur. Yakaladığını zorbaca yakalayan⁸⁰ ve cebbâr (zorba) olan kavme tabiatın zorbalaşması, rüzgârın onları zorbaca yakalayıp yerle bir etmesini görüyoruz. Fıtratlarını bozarak canlarının istediğini yapan bu kavme karşı bulut da tavrını bozuyor, yağmur yerine rüzgâr gönderiyor. İftira edip durmalarına rağmen,⁸¹ peygamberleri Hz. Hud'u Allah'a iftira atmakla itham eden,⁸² ona karşı tuzak kuran bu kavim⁸³

⁷⁴ Okumuş, "Kur'an'da Toplumsal Çöküş", s. 759.

⁷⁵ Yazır, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul: Çelik-Şura Yay., 1993, VI, 318; Okumuş, "Kur'an'da Toplumsal Çöküş", s. 771.

⁷⁶ Yazır, *age*, VIII, 54.

⁷⁷ İsfehânî, *Müfredât*, 666; Yazır, *age*, VIII, 53; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an Açısından Küresel Afetler*, 7. bs., İstanbul: Yeni Boyut Yay., 2013, s.138.

⁷⁸ Yazır, *age*, V, 466; Çimen, *Niçin Helâk Oldular*, s. 237.

⁷⁹ Ahkâf 46/24.

⁸⁰ Şuara 26/130.

⁸¹ Hûd 11/50.

⁸² Mü'minûn 23/38.

yağmur bulutunun tuzağı sonucunda rahmet yerine azaba duçar oldular, yağmur bekledikleri buluttan azap indi. “...*Alaya aldıkları şey onları kuşattı.*”⁸⁴

Âd kavmine doğru gelen buluttan sâika: yıldırım/şimşek cezası da gelmiştir.⁸⁵ Allah, Ad Kavmi'nin bireylerine kulaklar, gözler ve gönüller vermiştir. Ama Onlara bunlar bir fayda sağlamamıştır.⁸⁶ Kâinata ve olaylara ibret nazarıyla bakarak yaratıcıyı bulamamışlardı. Bu nedenle ışığıyla gözleri alan, sesiyle de kulakları patlatan yıldırım ile helâke uğramışlardır.

“*Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve yalancılardan sanıyoruz.*”⁸⁷ Bu sözleri sebebiyle bir beyin hastalığı olan sar'aya yakalanıp da yere yıkılan kişi gibi oldular.⁸⁸

c. Semud Kavmi

Semûd kavmi Hicaz ve Tebük arasında bulunan ve “Hicr” diye anılan yerde yaşamıştır. Bu bölgeye aynı zamanda Medâin-i Sâlih (Sâlih'in şehirleri) denilmektedir.⁸⁹ Semud toplumunun içinde bulunduğu lüks hayat onları Allah'tan uzaklaştırmış ve azgın bir toplum haline getirmiştir. Ülkede bir kesim lüks içinde yaşarken diğer kesimin sefahat içinde olduğu Kur'an'dan anlaşılmaktadır.⁹⁰ Sanatlarına, kayaları yontarak bu dünyada ebedi kalma düşüncesi ile yaptıkları evlerinin sağlamlığına güvenen Hicr halkı⁹¹ her türlü salih işten yüz çevirince onların ıslahı için Salih peygamber gönderildi. Deve gibi arzuları deve talebiyle onu sıkıştırdı. Sonunda gönderilmesini istedikleri deveyi hile ile kestiler. Övünerek yaptıkları altı kaya üstü kaya evleri konaklayanın korkusuna

⁸³ Hud 11/55. *Haydi hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın.*⁸³ ayetin bu ifadesi, Âd kavmine aldatici bir belanın gelme sebebini açıklar gözükmektedir. Kendilerinin dünya ve ahiretlerini kurtarmaya gelen peygamberlerine kurdukları tuzağın mukabili olarak kendilerini gökten inen ve tuzağa düşüren bir azap yakalamıştır.

⁸⁴ Ahkâf 46/26.

⁸⁵ Fussilet 41/13.

⁸⁶ Bk. Ahkâf 46/26.

⁸⁷ A'râf 7/66; Krş. Hâkka 69/7.

⁸⁸ es-Sar', bilinen/meşhur bir hastalıktır. es-sarî': deli, akıl hastası demektir. Ebul-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Thk. Abdullah Alî el-Kebîr vd., Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, c. XXVII, s. 2433, Sar'â, sar'î'nin çoğuludur. Sar'î, çarpılıp yere yıkılmış demektir. Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 54.

⁸⁹ Sancar, *Kur'an'da Helâk Olan Kavimler*, s. 61.

⁹⁰ Bk. A'râf 7/75-76; Özsoy, *Sünnetullah*, s. 105-106.

⁹¹ Hicr 15/80; Şuara 26/131, 139.

dönüştü. Sanki dün orada yokmuş gibi oldular. Deve onlara sütü bol ve ardı kesilmeyen güzel bir nimet olarak çıktı. Onlar ise şükretmeyip nankörlük ettiler. Nimet nıkmete (cezaya, intikama) dönüştü.⁹²

Hız. Salih'in kavminin kendisine zarar vermemeleri şeklinde uyarılmalarına rağmen deveyi kesmeleri sebebiyle cezalandırılmaları⁹³ ve cezanın verilmiş şekli suç ceza uygunluğuna bir işarettir. Nitekim ayette⁹⁴ devenin öldürülüşünü ifade eden "akarun-nâkate" ifadesi devenin bacaklarını kılıçla biçerek, onu bağırtarak işkenceyle öldürmek demektir.⁹⁵ Deve nasıl ki bu şekilde dizüstü çökekaldı ise Semud kavmi de yurtlarında dizüstü çöke kaldılar.⁹⁶ Suçlarına uygun bir karşılık olarak devenin bağırsına denk gelen korkunç bir sesle ve devenin bacaklarının kesilmesine denk bir şekilde dizüstü çökerek helâk oldular.

el-Kâsımî'nin görüşüne göre Araf suresi 78. ayetindeki "fe ehazethümü'r-racfetü" (Sarsıntı onları yakaladı) ifadesindeki racfe, devenin işkence ile bacaklarının kırılarak öldürülmesi esnasında çıkardığı ses ve canının çıkması esnasındaki hareketlerine bedel olarak kendisinden şiddetli sarsıntının meydana geldiği korkunç sestir. Ayetin devamındaki "Dizüstü çökekaldılar" ifadesi de devenin ölümü ile düşüşüne bedel olarak hareketsiz, cansız bir şekilde yüzüstü düşmeleridir.⁹⁷ Hayvanların dizüstü çöküp kalmaları gibi "casimin"⁹⁸ Allah'ın hükmü karşısında çömeltilerek daha ölmeden büyük bir zillet içine düşürüldüler. Bu kavmin helâki için Şems suresinin 14. ayetinde geçen yere sermek anlamına gelen "dememe" fiili ile yerle bir etmek, dümdüz etmek anlamındaki "sevâ" fiili de onların deveyi yere serip yerle bir etmelerini hatırlatmaktadır. Bu kavim de yerle bir edip dümdüz eden azapla helâk olmuştur. Kibirle yoğrulmuş bu kavmin mensupları, tevazunun simgesi olan toprakla aynı seviyeye düşmüşlerdir.

⁹² el-Affânî, *el-Cezâu min Cinsi'l-Amel*, I, 181-182.

⁹³ A'râf 7/77-78, 91.

⁹⁴ A'râf 7/77; Şems 91/14. Krş. Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu*, s. 25

⁹⁵ Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris (ö. 395 h.), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, c. IV, s. 90-91; Elmalılı, *Hak Dîni*, VIII, 479.

⁹⁶ A'râf 7/78.

⁹⁷ el-Affânî, *el-Cezâu min Cinsi'l-Amel*, I, 179.

⁹⁸ Câsimîn, tavşan, kuş vb. hayvanların dizüstü çökmesi ve göğsü üzere yere yapışması anlamlarına gelir. İsfehânî, *Müfredât*, 187; Yazır, *Hak Dîni*, III, 572.

"Arkadaşlarını çağırdılar, o da (bundan cür'et alarak) kılıcını kaptı ve deveyi kesti."⁹⁹ Devenin öldürülmesinin sebebi olan arkadaşlarına seslenmeleri de onların helâkinin korkunç bir sesle olmasını sağladı.¹⁰⁰

"Şüphesiz biz, onların üzerine tek bir korkunç ses gönderdik de, onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular."¹⁰¹ Hayvanın bacaklarını keserek öldüren kavim, hayvanların ayağı altında ezilen ot gibi oldular. Dağlarda ustalıkla neşe ve zevk içinde¹⁰² kayalar-dan güvenli evler yontanlar,¹⁰³ kendilerini güvende hissettikleri sükûnetin yoğun olduğu bir anda: sabaha çıkarlarken korkunç uğultulu bir sese yakalandılar.¹⁰⁴

Hz. Musa'ya muhalefet ederek Allah'ı açıkça görmek isteyen İsrâiloğulları'ndan bir grubun da yıldırım ile cezalandırıldığı bildirilmiştir.¹⁰⁵ Semud'un körlüğü hidayete tercih etmeleri¹⁰⁶ ve gözlerini açıcı, aydınlatıcı mucizeyi (mubsıra)¹⁰⁷ gördükleri halde yok saymaları ve manen kör olmaları sebebiyle, şimşegin ışığı ile cezalandırıldılar. Böylece manevi körlük dengi bir maddi ceza ile karşılık bulmuştur. Onlar hakkındaki "bakınıp dururlarken kendilerini yıldırım çarpıvermişti"¹⁰⁸ ifadesi de yıldırımın çarpmasını bakıp görememeye irtibatlandırıyor. "Artık, ne yerlerinden kalkmaya güçleri yetti, ne de başkasından yardım görebildiler."¹⁰⁹ ifadesi de deveye işkence sonucunda nasıl ki o, yardımsız bırakıldı, suçu işleyen engellenmedi ve ayaklarını kestikleri için kalkmaya güç yetiremediyse onlar da yardımsız bırakıldı ve ayağa kalkamadılar. Deveye üç gün tahammül edemeyip öldürenlere Hz. Sâlih yurdunuzda üç gün daha yaşayın, sonra helâk olacaksınız dedi.¹¹⁰ Gö-

⁹⁹ Kamer 54/29; Deveyi bir kişi öldürdüğü halde diğerlerinin rızası ile olduğu için hepsine nispet edildi. Mahmud b. Ömer ez-Zamahşerî (467-538), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Tahk.: eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd-eş-Şeyh Alf Muhammed Mu'avvid, Riyâd: Mektebetü'l-'Abîkân, 1418/1998, II, 466.

¹⁰⁰ eş-Şenkîti, *Edevâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, VIII, 442.

¹⁰¹ Kamer 54/31.

¹⁰² Bk. Şuarâ 26/149.

¹⁰³ Bk. Hicr 15/82.

¹⁰⁴ Bk. Hicr 15/83.

¹⁰⁵ Bakara 2/55; Nisâ 4/153.

¹⁰⁶ Fussilet 41/17.

¹⁰⁷ İsrâ 17/59. İsfehânî, *Müfredât*, s. 128.

¹⁰⁸ Zâriyât 51/44.

¹⁰⁹ Zâriyât 51/45.

¹¹⁰ Hûd 11/65.

rüp, sesini işittikleri ve dokundukları deve mucizesini yok edenlerin derileri konuşarak onlar aleyhinde ahirette şahitlik edecektir.¹¹¹

Yasin suresinde de¹¹² ashâbu'l-karyenin (şehir halkının), üçüncüsü ile desteklenen iki elçiyi, ardından şehrin uzağından gelen adamı dinlemeleri, yoğun çağrıya kulak tıkamaları sebebiyle tek bir çığlıkla, yüksek frekanslı sesle helâk edilmeleri anlatılmaktadır. İnsanlar nasıl günah işlerlerse o türden helâke uğrarlar. Allah'ın emanet ettiği gücü ve enerjiyi O'na karşı kullanmaları neticesinde Haktan gelen bela ile Hakka karşı sergiledikleri reaksiyonları ve enerjileri bir anda sönmüştür.

Hâkka suresi 5. ayette Semud kavmi azgınlığının tâğîye ile helâk edildikleri söyleniyor. Tâğîye, tuğyân kökünden türeyen bir isim olup tuğyan eden insanları cezalandırmak için Yaratıcı tarafından devreye sokulan tuğyan edici bir tabiat kuvvetini ifade etmektedir. Bu ayette cümle o şekilde düzenlenmiştir ki, tâğîye hem Semud kavmini helâk eden kuvveti, hem de bu kavmin helâkine sebep olan tavrı aynı anda ifade etmektedir. *فَأَمَّا تَمُودُ فَأَهْلَكُوا بِطَاغِيَةٍ* "Semud, azgınlık yüzünden/azgın bir tabiat kuvvetiyle helâk edildi." Bu şekilde tâğîye insan, tâğîye tabiat kuvveti ile cezalandırılıyor.¹¹³ Tâğîye, ses sınırlarını aşan korkunç bir ses (sayha) anlamına da gelmektedir.¹¹⁴ Semud kavmi tuğyanda sınırı aştıkları ve hakka kulaklarını tıkadıkları gibi onlara tabiattan yükselen ses de fiziki âlemin sınırlarını aşmıştır.

Semud kavminin korkunç bir sesle helâk edildiği gün ortaya çıkan manzara "hizyi yevmi iz" (o günün zilleti)¹¹⁵ şeklinde tasvir edilmiştir. Zira sergiledikleri kibir yüzünden alçaltıcı duruma düşürüldüler.

*Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış ve şöyle demişlerdi: "İçimizden bir insana mı uyacağız? (Asıl) o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz."*¹¹⁶ diyerek peygambere uymayı kerih görenler çelişkilerin en büyüğünü sergileyerek deveyi öldürme konusunda iç ayarlarının sesini dinleyip içlerinden en bedbahta ve çılgına uymuşlardır.¹¹⁷ Allah'ın elçisini dinlemeyenler ileri atılan en kötünün (Kudar ibn

¹¹¹ Fussilet 41/20-21.

¹¹² "Kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Sadece korkunç bir ses oldu. Bir anda sönmüş gittiler." (Yâsin 36/28-29).

¹¹³ Öztürk, *Kur'an Açısından Küresel Afetler*, s.93-94; *Kur'an'ın Temel Kavramları*, II, 368.

¹¹⁴ Çimen, *Niçin Helâk Oldular*, s. 548.

¹¹⁵ Hûd 11/66. Hizyde rezil rüsvay olmak, insanların gözünden değersiz ve alçak bir konuma düşmek anlamları vardır. Zamahşerî, *Keşşâf*, III, 214; İsfahânî, *Müfredât*, s. 281.

¹¹⁶ Kamer 54/24.

¹¹⁷ Bk. Şems 91/11-14.

Salif) peşine takılmışlardır. Ona müdahale etmedikleri için onlar da azgınlıkta ona ortak olmuşlardır.¹¹⁸

Kayaları yontarak yaptığı evlerle kendilerini emniyette hisseden¹¹⁹ Semud kavmi, hiç hesap etmedikleri yerden gelen bela ile helâk edildiler. Çok övündükleri evleri onları koruyamadı.

SONUÇ

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç peygamberlerin Kur'an'da anlatılan kıssaları birer hikâye gibi okunmaması, bunların derin hikmetler barındırdığının, her bir olayın bizim hayatımızın belli bir yönüne ve dönemine denk geldiğinin şuurunda olunması gerektiğidir. Nasıl ki emredilen her bir ibadet bizim iç dünyamızın belli bir yönünü eğitiyorsa peygamber kıssaları da bizim hayatımızın belli başlı yönlerini inşa etmektedir.

Kur'an, kıssalar yoluyla toplumların helâkini ve çöküşünü ele alırken, yaşayan toplumlara ısrarla mesaj vermek istemek ve olanlardan ders almayanların sonunun da çöküş olacağını vurgulamaktadır.

Tarihte helâke maruz kalmış toplumlar ibret nazarıyla gözden geçirildiğinde günahlarının şekli ile cezalandırılma şekilleri arasında ilginç bağlantılar, benzerlikler sezilenmektedir. Adeta tabiat, kâinatın göz-bebeği, âlemin özü olan insanın eylemlerine göre şekil almaktadır. Allah'a karşı başkaldırıp savaş açanlara bu güçlerin gizli bir başkaldırısı sezilenmektedir.

İnkâr, tek başına toplumların helaki için yeterli bir sebep olmayıp diğer amillerle beraber ve onları da tetikleyerek helake götüren bir etkidir. Helâk olan kavimlerin helâk sebebini belirten ayetler asıl sebebi, helâk olan kavimle alakalı olarak ortaya koyar. Diğer kavimlerde o özellik baskın bir şekilde bulunmadığı için onlar hakkında da tali sebep olarak sıralar. Kavimlerin helâkinde ortak sebepler bulunabilmektedir. Ancak bir kavmin helâkinin asıl sebebi ne ise o sebep türünden bir be-layla helâk olmuş, helâkin şekli o toplumu diğerlerinden ayıran/öne çıkan günahına göre meydana gelmiştir. Yüce Allah yasası gereği o kavimlerin yaşadıkları yerlerdeki tabiat kuvvetlerinden kendi suçlarına en uygunu ne ise ceza olarak onu göndermiştir.

¹¹⁸ Yazır, *Hak Dîni*, VIII, s. 479.

¹¹⁹ Bk. Hicr 15/82; Şuarâ 26/146.

Bugün insanlık olumlu ve olumsuz tüm gelişmelerde en alt ve en üst sınıra yaklaşmakta, bir taraftan bilim-teknolojide zirveye tırmanırken, diğer taraftan ahlaki çürümenin derinliklerine yuvarlanmaktadır. Helâk olan kavimlerin helâkine sebep olan kötülüklerin tamamına yakını bugün özellikle maddi refah seviyesi yüksek ülkelerde özgürlük adına işlenmektedir. Her ne kadar teknolojide gelişmiş olduklarından dolayı çok sağlam gibi görünseler de özellikle aile hayatının bozulmuş olması, tabiatı hoyratça kullanma sonucu iklimlerin değişmeye başlaması, gelir adaletsizliği, tüketim çılgınlığı, silahlanma yarışı ve sömürge gibi konular bu medeniyetleri görkemli ancak temeli çürük bir bina gibi yavaş yavaş yok oluşa sürüklemektedir.

Batı medeniyeti sistemini çok sağlam kurduğuna ve bir daha yıkılmayacağına kani olduğu anda cinsel özgürlük furçasının, farkına varmadan önce ailelerini, sonra tüm toplumlarını yerle bir edeceği gerçeğini gözden kaçırdı. Toplumun temeli olan ailenin çökmesi ile nesillerinin yok olarak evlerinin başlarına yıkılacağını göremediler. *“Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Allah'ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çökürdü ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi.”* (Nahl 16/26). Bir toplumun tuğyanı hangi alanda olursa tufanı da o alanda kopar. Tarihte Ad'ın yaşadığı tecrübeyi yanlış okuyan Semûd kavmi kum tepelerinin eteğinde medeniyet kurduğu için helâk olduğunu düşündü ve gitti kendine kayalardan görkemli kentler inşa etti. Ne var ki sorunun yapı malzemesinden değil insandan kaynaklandığını akıl edemedi de fark edemedikleri bir yerden gelen, dizlerinin bağına çözen korkunç bir sesle helâk oldular.

Kur'an, toplumların gidişatından peygamberlerin varisleri olan âlimleri sorumlu tutmaktadır. Toplumlarını ıslah eden, önderlik yapan peygamberlerin sorumluluğunu taşıyan âlimler, bir sosyolog gibi cemiyetleri inceleyerek sosyal hastalıkları ortaya çıkarıp toplumsal çöküntüyü önleyecek çözümler üretmek ve toplumlarının geleceğini şekillendirmek durumundadırlar. Hidayetin ve manevi gücün kaynağı olması beklenenlerin bozulması ise, bir toplumun bozulmasındaki son adımdır. Kur'an'da ıslah mekanizmasını iyi işleten, istiğfar eden, özeleştiri yapan ve birbirlerini ıslah için çalışan toplumların çökmeyeceği vurgulanır.

Kaynakça

el-Affânî, Seyyid Huseyn, *el-Cezâu min Cinsi'l-Amel*, I-II, 2. Bsk., Kahire: Mektebetü İbn Teymiye 1417/1996.

Akar, Muhlis, Kur'an-ı Kerime Göre Toplumların Helâk Oluş Sebepleri ve Şekilleri (Yayımlanmamış doktora tezi), *Marmara Üniversitesi SBE*, İstanbul 1986.

Bayer, İsmail, "Kur'ân Üslubunda Kesitler Arası Bağlantılar Nûh Kıssası Örneği", *JASS*, no: 60, Autumn II, 2017.

Cora, Mustafa, *Kur'an'da Âd Kavmi*, Samsun 2013.

Çimen, Abdullah Emin, *Niçin Helâk Oldular –Kur'ân-ı Kerîm'de Helâk Kavramı-*, İzmir: Akademi Yay. 2008.

Durmuş, İsmail, "İstidrac", *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2001.

Erdoğan, Suat, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Münasebet)*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay. 2014.

Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, trc. Alparslan Açıkgenç, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1996.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed (ö. 395), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Manzûr, Ebul-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Thk. Abdullah Alî el-Kebîr vd., Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.

İsfehânî, Râgıp, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tahk.: Safvân Adnân Dâvûdî, 2. bs., Beyrut: Daru'l-Kalem, 1997.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1272), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mubeyyin lemâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, Thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.

Okumuş, Ejder, "Kur'an'da Toplumsal Çöküş", *Diyanet İlmî Dergi Kur'an Özel Sayısı*, 3. Bsk., Ankara: DİB Yay., 2015.

Özsoy, Ömer, *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1999.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, 26. bs., İstanbul: Yeni Boyut Yay., 2014.

———, *Kur'an Açısından Küresel Afetler*, 7. bs., İstanbul: Yeni Boyut Yay., 2013.

Polat, Murat, İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Atatürk Üniversitesi SBE*, Erzurum 2015.

er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed (ö. 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1401/1981.

Sancar, Cemalettin, Kur'an'da Helâk Olan Kavimler (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Selçuk Üniversitesi SBE*, Konya 1996.

eş-Şenkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr el-Ceknî (1325-1393 h.), *Edvâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, ts.

Topyay, Yusuf, "Vahiy Geleneğinde "Ruh" kavramının Artzamanlı (Dıachronic) Semantik İncelemesi", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bayburt 2015, c. I, Sayı: 1.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dîni Kur'an Dili*, İstanbul: Çelik-Şura Yay., 1993.

Yıldırım, Adem, Kur'an-Sünnet Işığında Cezanın Amacı (Yayımlanmamış doktora tezi), *İstanbul Üniversitesi SBE*, İstanbul 2013.

Zamahşerî, Mahmud b. Ömer (467-538), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâ-midi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Tahkik ve Ta'lîk: eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd-eş-Şeyh Alî Muhammed Mu'avvid, Riyâd: Mek-tebetü'l-'Abîkân, 1418/1998.

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın İlkeleri

- 1 Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlamak suretiyle ilahiyat ve sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı hedefler.
- 2 Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, yılda iki (sayı) kez yayımlanan hakemli bir dergidir.
- 3 Derginin yayın dili Türkçe'dir, ancak Türkçe özet verilerek yabancı dildeki bilimsel makaleler de yayımlanabilir.
- 4 Makalenin toplam 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özeti metnin başına eklenmeli, İngilizce özet verilirken makalenin İngilizce tam başlığı da özeti üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler, hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.
- 5 Dergiye gönderilen yazıların yayınlanma hakkı, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Kurulu'na aittir.
- 6 Dergide yer alan yazıların telif hakkı saklı olup, yazılar kaynak gösterilmeden kısmen veya tamamen iktibas edilemez.
- 7 Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir.
- 8 Yayımlanması istenen yazılar, sistem üzerinden "ekli word belgesi" şeklinde gönderilmelidir.
- 9 Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.
- 10 Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 25 dergi sayfasını (8.000 kelime) aşmamalıdır.
- 11 Yayımlanması talebiyle Dergi'ye gönderilen yazıların şekil ve içerik yönünden ön incelemesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Kurulu tarafından yapılır. Bu inceleme sonucunda Kurul, yazıların hakemlenip hakemlenmeyeceği konusunda karar verir. Hakemlenmesine gerek görülmeyen yazılar, Kurul tarafından reddedilir.

Hakemlenmesi yönünde karar verilen yazılar ise ilk aşamada iki hakem görüşüne arz edilir. (Çeviriler, orijinal metinleriyle birlikte hakemlere gönderilir.)

- a) Her iki hakem de “yayınlanamaz” raporu verirse, yazı yayınlanmaz.
 - b) İki hakemden biri “yayınlanır” raporu verirse veya Yayın Kurulu hakem raporlarını yeterli görmezse, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurur. Gelen rapora göre kararı Yayın Kurulu verir. (Gerekli görüldüğü takdirde Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Kurulu üçüncü hakeme başvurmaksızın nihai kararı verme hakkına sahiptir.
 - c) Hakemlerden bir veya ikisi “düzeltmelerden sonra yayınlanabilir” raporu verirse, yazı gerekli düzeltmeleri yapması için yazara geri gönderilir ve düzeltmelerden sonra gelen haliyle makale, gerekirse, nihai değerlendirmeyi almak için tekrar ilgili hakemin/hakemlerin görüşüne sunulur.
 - d) Onaylanan makaleler Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi formatına uygun hale getirilmesi için yazara gönderilir.
 - e) Yayın kurulu Dergi'nin görünüm ve üslup bütünlüğünü temin amacıyla yazılarda imla vs. ile ilgili küçük değişiklikler yapma hakkına sahiptir.
 - f) Nihai versiyonlar son okumaya tabi tutulur ve yayına hazırlanır.
- 12 Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayınlanmayacağına en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi konu hakkında bilgilendirilir.
 - 13 Sayı hakemlerinin isimleri derginin ilgili sayısında yer alır.
 - 14 Bir sayıda aynı yazara ait (telif/çeviri) en fazla iki çalışma yayımlanabilir.
 - 15 Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez. Yayımlanan çalışmanın dil, üslup ve muhteva yönünden bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına ait olup Yayın Kurulu'nu bağlamaz.
 - 16 Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayın Kurulu'na aittir.

Yazım İlke Ve Kuralları

- 1 Dergimize gönderilen yazılar, PC Microsoft Word (en az office 2003 sürüm.) programında yazılmalı veya bu programa uyarlanarak gönderilmelidir. Gönderilen yazılar bütün ekleriyle birlikte dergi formatında 25 sayfayı geçmemelidir.
- 2 Çalışmalarda TDV İslam Ansiklopedisi'nin (DİA) imlâ kaideleri esas alınır. Dipnot kullanımında yararlanılan kaynaklar ilk geçtiği yerde tam künyesi ile sonraki yerlerde ise uygun biçimde kısaltılarak verilmeli ve ayrıca çalışmanın sonuna kaynak gösterimine uygun olarak kaynakça eklenmelidir.
- 3 Çeviri, sadeleştirme ve transkripsiyon yazılarına orijinal metinlerin fotokopileri eklenmelidir. Ayrıca kitap tanıtım ve değerlendirmelerine kitap kapak resmi JPEG formatında eklenmelidir.
- 4 Sayfa düzeni: A4 boyutunda, kenar boşlukları soldan 4,5 cm, sağdan 4.5 cm, üstten 5,4 cm, alttan 5,4 cm şeklinde ayarlanmalıdır.
- 5 Yazı biçimi: Palatino Linotype (ana metin: 10, dipnot: 8 punto); satır aralığı: tam, değer: 14 nk; paragraf aralığı: önce: 0 nk; sonra: 3 nk; Arapça metinlerde Traditional Arabic yazı tipi kullanılmalıdır.
- 6 Dergiye gönderilen yazıların hacmi kaynakça ve dipnotlarla birlikte 8.000 kelimeyi geçmemelidir.
- 7 Varsa yazıdaki tablo, grafik, resim vb. nesnelerin sayfa düzeni genişliği olan 12 cm ebadını aşmamalıdır.
- 8 Kaynakça yazarın soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.
- 9 Dipnotlar sayfa altında sıralı numara sistemine göre düzenlenmeli ve aşağıda belirtilen kaynak gösterme usullerine uyulmalıdır:
- 1 Kitap (yayımlanmış eser): Yazar(lar)ın ad ve soyadı, eser adı (italik), (çeviri ise çevirenin, tahkikli ise tahkik edenin, sadeleştirme ise sadeleştirenin, edisyon ise editörün veya hazırlayanın adı soyadı), baskı yeri: yayınevi, (varsa) kaçınıcı baskı olduğu, tarihi, cildi, sayfası.
- 2 Tek yazarlı: Halil İbrahim Bulut, Şîa'da Usulî Farklılaşma Süreci ve Şeyh Müfid, İstanbul: Yeni Akademi Yay., 2005, s. 15.

- 3 Çok yazarlı: İsmail E. Erunsal v.dğr., İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu-1, İstanbul: İSAM Yay., 2008, s. 52.
- 4 Çeviri: Francis Dvornik, Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a, çev. Mehmet Aydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990, s. 21.
- 5 Tez örnek: İsmail Akyüz, Türkiye'de Muhafazakar Yardım Kuruluşları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008, s. 45.
- 6 Yazma eser: Yazar adı, eser adı (italik), kütüphanesi, varsa kütüphane bölümü, kayıt numarası, varak numarası. Örnek: Neccarzade Rızâeddin Mustafa b. Ali en-Nakşibendî, Risâle fi beyâni'l-i'tikâdât ve'l-ahlâk ve'l-amel, Süleymaniye Ktp., A. Tekelioğlu, nr. 85, vr. 19a.
- 7 Makale: Yazar adı soyadı, makale adı (tırnak içinde), dergi veya eser adı (italik), çeviri ise çevirenin adı soyadı, baskı yeri: yayınevi, tarihi, cildi, sayısı, sayfası. (Kaynakçada makalenin geçtiği sayfa aralığı)
- 8 Telif makale örnek: İbrahim Çapak, "Aristoteles, Stoacılar ve İbn Rüşd'ün Kıyasa Bakışı", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, sayı: 19, s. 47.
- 9 Çeviri makale örnek: Fritz Meier, "Horasan ve Klâsik Tasavvufun Sonu", çev. Ramazan Muslu, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2004, cilt: V, sayı: 13, s. 443.
- 10 Yayımlanmış sempozyum bildirileri, ansiklopedi maddeleri ve kitapta bölümler makalelerin kaynak gösteriliş düzeniyle aynı olmalıdır.
- 11 Dipnotlarda kullanılan kaynak ilk geçtiği yerde yukarıdaki şekilde tam künye ile verilmelidir. İkinci defa gösterilen aynı kaynak için; yazarın soyadı veya meşhur adı, eserin kısa adı, birden çok cilt varsa cildi ve sayfa numarası yazılır. Örnek: Gazzâlî, İhyâu ulûmi'd-dîn, II, 21.
- 12 Arapça eser isimlerinde, birinci kelimenin ve özel isimlerin baş harfleri büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Birden çok yazarı ve hazırlayanı olan eserlerde her şahıs isminden sonra virgül konmalıdır.
- 13 Ayetler italik karakterle yazılmalı, referansı (sûre adı sûre no/âyet no) sırasına göre verilmelidir. Örnek: el-Bakara 2/10.

14 Hadis kitaplarında, ilgili eserin hadis alanında meşhur olan referans yöntemi kullanılmalıdır. Örnek: Buharî, "İman", 1.

15 İnternet kaynaklarında yararlanıldığı tarih belirtilmelidir. Örnek: <http://web.bayburt.edu.tr/.../Rapor.pdf> (01.04.2013).

Dergimizde kullanılan bazı genel kısaltmalar

Adı geçen eser : age

Adı geçen makale : agm

Aleyhi's-selam : (s)

Araştırma Görevlisi : Ar. Gör.

Aynı müellif : a.mlf.

Bakınız : bk.

Baskı : bs.

Celle celalühu : (cc)

Cilt : c.

Çeviren : çev.:

Editör : edit.:

Hadis numarası : h.no:

Hazırlayan : haz.:

Hazreti : Hz.

Hicrî : H.

Karşılaştırmamız : krş.

Kütüphane : Ktp.

Mektup numarası : m.no:

Miladî : M.

İslâm Ansiklopedisi : İA

Numara : no:

Ölümü : ö.

Sadeleştiren : sad.:

Sayfa : s.

Sayfadan sayfaya : ss.

Sayı : sayı:

Tahkik : tahk.:

Tarihsiz : ts.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi : DİA

Üniversite : Ü.

Varak : vr.

Ve benzeri : vb.

Ve devamı : vd.

Yardımcı : Yrd.

Yayın yeri yok : yy.

Yayınları : Yay.